

svojim bistvom v svoji dobi, iskati in spoznati resnico, če je še tako odbijajoča in grozna. To bo človeški temelj za ustvarjanje nove umetnosti brez tradicionalnih oblik.

In kako najti resnico?

Brez teorije, z močjo svojega instinkta in svojega, z ritmom človeštva utripajočega srca jo bo našel novi umetnik.

Vrnitev

Branka Jurca

Morda bi pa le lahko šel nekaj dni prej od tod. Če se ne motim, ste mi pozabili prišteti preiskovalni zapor.“ Kaznjenčev glas je mirno tipal k upravniku. Malokrat se je Jože odločil, da bi se pogajal z upravnikom. Življenje je v kaznilnici potekalo strogo po paragrafi; zato so bili raporti skoraj vedno brez uspeha. Toda zdaj se mu je čas že močno nagnil. Obudil je njegovo dremavo upornost, da je tvegati še zadnji napor za pravico.

„Torej kako je z vami? Pomiloščeni ste bili za dve leti. No, in kaj bi še radi?“

„Hvaležen sem vam.“ Ginjenost mu je drhtela v glasu. „Star sem že. Bog ve, če bi zdržal še ti dve leti.“ Za korak se je prestopil proti upravniku. Nalahko upognjeni hrbet je sunkoma zravnal. Blede, sive oči so se mu pod redkimi trepalnicami zasvetile. Misli na življenje, ki ga čaka in vabi, misli na življenje, ki se mu bo kmalu prepustil, da se ne bo več umiril do svojega zadnjega dne, so mu vznemirile pogled. „Prišel sem, če vam je mogoče to urediti.“ V govoru se je zagnal. Povedal je vse, kar je bilo zanj velikanske važnosti. Spremljal je vsako upravnikovo kretnjo z odprtimi usti.

„Dobro! Pogledal bom.“ Upravnik je stopil k polici in vzel debelo knjigo.

Usoda vseh Jožetovih desetih let je bila zapečateni v njej.

„Tudi ti štirje dnevi so že odločeni,“ je pomislil. Zazrl se je skozi okno na dvorišče in še dalje čez dvoriščni zid v mesto. Še malo in bo prost. Težek zločin se mu je obesil na vrat. Prvikrat se mu je na široko odprlo brezumno človeške zlobe. Za trenutek je obstal nad lastnim grobom, ki je režal vanj, za trenutek se je prevesil nadenj in že ni imel več moči, da bi vzdržal. Ubil je človeka. Ko je prišel v kaznilnico, ni računal, da bo še kdaj po svoje živel. Dolgo je bil prepričan, da ne bo vzdržal, da bo umrl, preden bo minila kazen. Polagoma se mu je začela vračati vera. Ponoči in čez dan si je dopovedoval, da ne sme kloniti, da mora vzdržati samo še pet let in potem tri, dve. Zdaj ga je ločilo le še nekaj bežnih trenutkov, nekaj dni od širne svobode. Pogled mu je drsel čez rosne strehe. V prsih ga je bolelo

hrepenenje po domu, po svojcih. Čez čas ni videl več rdečih, nizkih streh in ne nizkega zvonika Magdalenske cerkve z blestečim križem. Gledal je v brezbarvno sivino in občutil s slehernim živcem, s sleherno mislijo, da se vrača v življenje. Zdrznil se je. Negibno je obstal, samo hrbet se mu je zopet upognil in v očeh mu je ugasnil soj zamaknjenja.

„Par dni še in boste prosti. Deseti dan zjutraj odidete in potem vas nihče ne bo več vprašal po vaših poteh. Potem boste svobodni. Drugače ne gre.“ Iz upravnikovih besed je zvenel očitek. Jožetu ni bilo mar tega. Storil je greh, dovolj se je pokoril zanj.

Upravnik ga je pogledal. Nič posebnega ni opazil na njem. Siv obraz, blede ustnice, zbegane oči in vrh glave gosti, temni lasje, za spoznanje predolgi. Še malo, pa se mu bodo vlegli. Z nedoločenim nasmehom mu je stopil nasproti. Jože je poznal ta nasmeh. Če je koga našel na zgrešeni poti, se je vedno tako nasmihal.

„Da, da! Tudi lasje so vam precej zrasli. Morali bi vas še ostriči, preden odidete, pa naj bo.“ Malomarno je zamahnil z roko. Stopil je še nekaj korakov proti prekrižanemu oknu, nato se je obrnil, toda samo toliko, da ni videl Jožetu v obraz. Dvignil je roko in dal nemo znamenje, da lahko gre.

Jože je odšel. Moral bo pač potrpeti še teh par dni. Življenje mu je na zunaj potekalo prav tako brez vsake barvitosti, brez zagona, brez borbe kot že vsi dolgi meseci, kot vsa dolga leta. Do zadnjega dne je bil samo kaznjeneec. Hodil je vsak dan v delavnico, delal čevlje, jedel še vedno skupno hrano in v nedeljo je šel prav tako k maši kot tolikokrat poprej. Delal je še dalje brez vsake vneme. Tudi molil je samo iz navade. Pregibal je ustnice, misli so mu drsele mimo molitve, mimo kaznilnice v svet. Vendar se je v njem nekaj močno zganilo. Življenje, ki ga je pokopal, se je že čisto prebudilo. Ni mu dalo več spati. Svoboda se mu je tako iznenada približala, da je bil ves zbegan. Računal je še na dve polni leti in ko je izvedel, da se jih je rešil, mu je postalo mahoma hudo za vsak dan, ki ga prebije brez vsakega haska. Zavedel se je svojih zakopanih let, ki jih ne bo mogel nikoli več odkopati. Zeleno travo bo posejal nanje, da ne bodo tako strahotno siva. Šel bo mimo teh zavrženih let, zatekel se bo k svoji mladosti, k življenju, ki ga je njegovo trpljenje očistilo, povišalo in posvetilo. Kako si ga bo uredil, še ni vedel, samo to je čutil, da bo kljub svojim letom še kos delu. V teh težkih urah se mu je razjasnilo le to: domov pojde, k Lujziki, k otrokom.

Vsak dan mu je mineval bolj mrzlično, vsak dan je za spoznanje manj delal in bolj površno molil. Niso ga obiskali. Le malokdaj in malokdo ga je obiskal. Ni jim zameril. Imeli so svoje brige in mu itak niso mogli pomagati. Takoj ko je zvedel, da so mu podarili dve leti, ga je obšla misel na dom. Prav radi doma se je vrnitve tako zelo razveselil. Ni brezdomec, ni kakor toliko drugih, ki zapuščajo to hišo. Ne vedo, kam bi šli. Sama

dolga, prašna cesta jim seže nasproti. Nikogar nimajo, ki bi jih ljubil. Nikogar nimajo in se vendar vesele trenutka, da jih pokrije cestni prah. Jože pa občuti vse drugače svobodo. Svoj dom ima, ima ljudi, ki ga pričakujejo in ki se bo zanje izplačalo preživeti teh nekaj sivih starčevskih let, na katera bo posijalo žarko poletno sonce.

Pripravljaj se je na odhod.

Domislil se je, da je živel vse te dni le svojemu ujetemu hrepenenju. Vsa leta ječe se ni niti zmenil za obleko. Na to, da bo zdaj oblečen kot vsak drugi v svetu, po lastni volji, po lastni izberi, ni pomislil. Ogledal si je tisto, v kateri je prišel. Še vedno je bila v skladišču, še vedno je imela svojo posebno številko. Dvignil jo je. Oblak prahu se je sesul iz nje. Vzelo mu je vid in sapo. Toda komaj se je prah polegel, je že videl, da se je blago sekalo po pregibih, kakor je bila obleka zložena.

„Po novo moram,“ se je odločil.

Po obleko je moral v mesto. Šel je zadnjič v paznikovem spremstvu. Ta zadnja pot mu je bila od sile zoprna. Čez dva dni bo hodil sam po širokem mestu, nihče se ne bo brigal zanj. Lahko bi ga pustili samega. Za teh par dni bi se res ne izplačalo, da bi jih osleparil. Druge kratki mu ni bilo nič za poglede ljudi, ki so se pasli nad njegovo muko. Danes so mu bili zoprni, čez vse zoprni. Rad bi videl, da bi bile vse ceste prazne, vse mesto da bi izumrlo. Šel bo še s paznikom na policijo. Toda v novi obleki kot civilist. Nihče mu ne bo mogel brati z nosa, da je preživel deset sivih togih let v ječi. Vendar mora še danes med ljudi, mora v trgovino. Samo še to Golgato mora prehoditi, samo še danes. Potem bo zapečatil zgrešeno življenje.

Jože si je prebral. Vzel je obleko, ki ni bila draga in ki je imela lep kroj. Tudi klobuk si je kupil. Ostalo mu je še nekaj malega, da mu ne bo treba beračiti za vsak dinar, ko pride domov.

Vračal se je spet v kaznilnico. Koj za njim je stopal paznik. Jože se je umiril. Nič več ni maral za ljudi. Hodil je med njimi, toda bilo mu je, ko da jih ni. Stal je na pragu med kaznilnico in med svobodnim življenjem. Zid, ki mu je branil deset let stopiti na zeleno polje, se je skrčil na en sam kamen. Dotrpel je. Vsak nosi nekaj časa svoj križ na ramah. Jože ga bo zdaj odložil. Nikoli več si ga ne bo naprtil. Na ustnicah mu trepeče lahkoten nasmeh kakor človeku, ki je premeril sleherno daljo. Ni mu bilo hudo, ko so se zadnjič zaprla kaznilniška vrata za njim.

Jože je obstal pred policijo. Na trgu je bilo polno ljudi. Vsak je hitel za svojim opravkom. Jože pa je obstal kot prikovan in široko dihal. Svetel dan se je vzpenjal preko hiš. Konec marca je in vendar je sonce komaj danes pripeklo. Vse dneve, preden je odšel iz kaznilnice, je bilo pusto, hladno vreme. Zdaj pa je stal pred policijo v civilni obleki, dihal na široko pomladanski zrak in vonjal življenje, svobodo. Prijetno mu je bilo, ko je zdrk-

nila mimo ogla paznikova postava. Svoboden je bil kakor že dolga leta ne. Iz ozkih ulic so se vsipali ljudje, toda nihče se ni ozrl z začudenjem vanj. Sam je bil eden izmed njih, eden izmed ljudstva. Stopil je v ozko ulico. Prijal mu je vrvež. Stopal je malomarno, počasi.

„Za Tončka moram kaj kupiti.“ Segel je v žep in preštel denar. „Da bo vedel, kdaj se mu je oče vrnil.“

V trgovini z igračami je kupil majhen avtomobil. Tonček ga bo vesel. O, ti ljubi bog, kakšen le neki je. Še leto ni imel, ko ga je zapustil, zdaj jih bo štel skoro enajst.

Ko je bil zunaj, ni več vzdržal v lagodnem koraku. Mudilo se mu je. Z igračo bo kot spodoben človek stopil pred svoje ljudi, ne kot postopač. Zavil je na pot, ki je ni hodil že ves ta dolgi čas, ko mu ni bilo ne živeti in ne umreti. Dom njegovih je stal daleč v Studencih ob robu gozda. Hodil je po poti, ki jo je neštetokrat prehodil v mislih, ko si ni mogel najti utehe. Najprej zdrkne navzdol k Dravi, nato teče ves čas ob strugi in se vzpne potem v breg, kjer visijo siromašne hiše in se pretepa vedno polno otrok. Čim dalje je hodil, tem hitreje je stopal. Na klancu je moral celo malo počakati, da je zajel sapo. Ko se je oddahnil, je zopet pospešil korak. Na ravnini je skoraj tekkel. Hiše so se vedno bolj redčile, zmeraj nižje, zmeraj skromnejše so postajale. Med njimi in okrog njih so stala gola drevesa. Pot je bila še vsa razmehčana od zadnjega dežja, toda zrak je bil čist in prozoren. Jože je prišel do svojega doma. Stopil je na široko dvorišče. Kraj ceste je stanoval kmet, gospodar. Za dvoriščem je čepela siromašna kočica s kuhinjo in majhno sobo. Skoraj da je stopal po prstih. Koraki so se mu ugrezali v mastno blato in neslišno zamirali. Ne smejo ga prezgodaj zapaziti. Potem šele, ko bo tik vrat. Še samo trenutek in vsa težka leta bodo pozabljena in zavržena. Srce mu je močno bilo. Občutil je vso slast vrnitve. Stal je resnično pred vrati svojega doma. Bila so v zgornji polovici steklena. Zanj so bile šipe slepe. Sončni žarki so se lovili vanje. Za Jožeta niso prodirali skozi. Stal je, bolčal v šipo, ničesar ni videl in mu je bilo prav tako. Naj ga oni znotraj prvi opazijo.

Vrata so se ozko odprla.

„Kaj bi radi?“ Med vrati je stala Lujzika. Jože je onemel. Oči so široko gledale v Lujzikine. Njenega vprašanja ni prav razločno dojel. Samo vedel je, da ga ni prepoznala. Grenko ga je prevzelo, ker mu ni segla že prvi trenutek v roko. Pozabil bi bil skoraj! Deset dolgih let mu je oralo obraz. Sivi čas je vzel očem ogenj, ki se je Lujzika v prejšnjih letih opajala z njim in gorela v njem. Besede je vrgla v zrak.

Zazrl se je zopet v njene oči, kot bi ji segel na dno duše. Ostre poteze so se ji zmehčale, mrzli pogled se ji je za spoznanje ogrel. Neskončna minuta ju je zbližala. Vsa je vztrepetala v spoznanju.

„Si ti, Jože?“ in že je občutil v vprašanju odmaknjenost. Občutil je, ko da ni prišel o pravem času na obisk. Lujziki so se zopet zaiskrila v očeh drobna zrnca ledu.

Za korak se je umaknila. Jože je vstopil.

„Posedi malo,“ mu je ponudila. Mučna tišina je zazevala.

Jože ni bil truden. Še najmanj sedaj, ko je dosegel Lujziko!

Vso je objel z enim samim širokim pogledom, ki je zdrknil preko polnih oblik njenega telesa. Pogreznil se je v njen globoki, temni pogled. Občutil je, kako se topijo v njenih očeh drobni, ostri kristalčki. Postal mu je toplo. Lujzika se je vznemirila. Občutila je njegovo spočito moč, njegov orjaški zalet. Spoznala je, da je ni zatajil, da je pripet z železnimi verigami nanjo. V grozi je obstala. Tedaj ni Jože več strpel. Zagnal se je k njej, jo strastno objel in se vsesal v njene trepetajoče ustnice. Tudi Lujziko je nekoliko prevzela ta spočita, živalska strast. Medlela je v njegovem objemu. Jože se je sklanjal nad svojo Lujziko, zidovi kuhinje so tonili v nedoločen mrak, prostor se je razmikal. Toda komaj se je plegla prva strast, je začutil njeno izmikanje.

„Kaj je s teboj?“ ji je v dvomu očital.

„Z njim živim. Ne morem drugače.“ Mirno in vdano ga je gledala v zenice, pripravljena na vse.

Jožetu so roke trudno omahnile. Glava se mu je pobesila na prsi. Mrzel srh ga je spreletel. Bilo je občutiti njegov napor, da se uravnovesi.

Njegov molk je terjal pojasnitve.

„Ni bilo prav. Morala bi ti že prej povedati. Vedno sem mislila, da še ne prideš. Deset dolgih let te ni bilo. Brez vsake opore sem bila. Sama. Pomagal mi je. Ko sem imela prvega otroka z njim, sem ti povedala. Sklenila sem, da se mu izognem. Zdaj je še drugi otrok tu.“ Nemo je pokazala z očmi na posteljo.

Skozi šipo na vratih je lilo sonce v širokem curku. Zganil se je. Stopil je za korak proti postelji. Obstal je med Lujziko in otrokom. Na postelji je ležal otrok, zavrt v cunj. Videl je njegova napeta lička. Pripravljal se je na jok.

Kot ranjen se je Jože ozrl v Lujzikin mirni obraz. Skrušil se je. Udarilo ga je naravnost v senca.

„Zakaj mi nisi tega prej povedala? Ne vrnil bi se domov. Šel bi bil, kakor gre toliko drugih. Samo zate in za najina otroka sem živel.“

Lujzika ga je gledala vdano, skoraj topo. Vedno se je bala trenutka, ko bo morala dajati zunaj štirih sten odgovor. Zdaj je prišlo nadnjo iznenada.

„Razumi vendar. Deset let te ni bilo. Skoraj vsa leta je bil on tu mesto tebe. Zame si živel samo še v spominu. Uredila sem si v teh letih življenje po svoje.“

„Dobro! Še drugi otrok je tu.“ Njegov glas je drhtel v zadnjem upanju. Gledal je v kot kuhinje. Strah ga je bilo, da bi se srečal z Lujzikinim pogledom. Poudaril je še enkrat. „Naj bo! Še eden! Toda poslej moraš živeti samo z menoj!“

Otrok je začel vreščati. Lujzika ga je vzela v naročje. Kljub temu se še ni mogel umiriti.

„Svet je širok. Sreče je še zadosti v njem. Mogoče jo boš več našel, kot smo jo mi. Odšel boš, vsidral se boš kjerkoli in boš še vesel, da se nisi obesil na tuje otroke.“

Jože je preudaril v tem dolgem, gluhem trenutku vse do kraja. Občutil je neskončno praznoto razočaranja. Skoraj v zasmeh se je domislil svojih dolgih las na glavi. Samo čemu si jih je gojil, čemu je skrival v kaznilnici ta svoj borni okras? Nesmisel je bilo vse njegovo hrepenenje po širni svobodi. Ostal bi bil rajši še ti dve leti, ki so mu jih podarili, ostal bi bil rajši vsa leta do smrti. Hrepenel bi lahko še dalje v sivo nebo in ves čas bi mu bilo prijetno ob misli, da živi nekje v svetu žena, ki čaka samo nanj. Trpek usmev mu je zaigral na ustnicah. Daleč je bila Lujzika s svojim pravim možem, čeprav nista bila zvezana pred oltarjem. Jože je imel poročni list, Lujzika pa vendar ni bila njegova. Poročni list je krpa papirja. Lahko se zmečka, lahko se raztrga. Življenje pa se ne more zmečkati ne raztrgati. Življenje terja svoje.

Lujzika je še vedno pozibavala otroka.

Jože se je sunkoma obrnil.

„Saj res! Za Tončka sem prinesel avtomobilček.“ Nerodno je stegnil roko proti Lujziki. Še to se mu je zdelo nesmiselno, zdaj, ta čas.

Tako sta imela domala vse račune urejene. Zaključila sta dolgo poglavje svojega življenja, ki se je vendar še tikalo obeh. Potegnila sta črto pod svoj račun in sta se odločila, da bosta odslej vsak po svoje seštevala in odštevala. Roka se mu je nalahko tresla, ko ji je segel v pozdrav. Končal je, vendar je čutil, da bi moral še nekaj povedati.

Še enkrat ji je široko in iskreno pogledal v njeno utrujeno oko.

„Dosti sreče, Lujzika!“

Ostro je presekala pogovor z očmi. Zaokrenil se je proti vratom, ki so vodila na blatno dvorišče, zagrabil klobuk, ki je čepel sredi mize in z naglim korakom odšel.

V Studenški cerkvi je zazvonilo poldan. Nato je zapelo še v drugih cerkvah. Sonce je močno grelo. Ljudje so si odpenjali plašče. Mladost novega leta, nove rasti jim je prožno in sproščeno ravnala kretnje.

Šel je na veliko cesto, ki vodi iz ozke dravske doline v mesto. Tam hodi vedno mnogo ljudi. Med vozovi, avtomobili, med množico ljudi, ki se siplje ta čas iz mesta v svoje domove, se bo izgubil. Po poti ob reki bi hodil samcat.

Neskladna pesem zvonov je potihnila. Sredi ceste je obstal. Zdelo se mu je, ko da sliši še nekaj drobnih glasov malega zvonca, ki se vsak poldan zaziblje v lini nad kaznilnico.

V kaznilnici so ob tem času že pojedli kosilo. Ves čas, prav do zdaj ni občutil gladu. Tudi malo utrujen je postal. Vendar ne sme počivati. Ne more! Takoj se mora vpreči v voz.

Stopil je k stražniku.

„Kje je Borza dela?“

Pokazal mu je z roko.

„Kaj hočete tam? Sedaj ne uradujejo več.“

Jože mu ni odgovoril. Stražnikov pogled se je tihotapil med njegove stopinje. Njegova obleka je bil kar na oko nova in sila poceni. Stražniki gledajo vedno z nezaupanjem v ljudi, ki iščejo dela na Borzi.

„Če bi bil pošten, bi dobil delo tudi brez Borze. Postopač!“ je bila njegova zadnja misel na Jožeta.

Ko je vstopil Jože v prostore urada, je takoj spoznal, da ni prišel pravi čas. Vendar ne more čakati! Saj ne zahteva mnogo. Samo dela. Povedo mu in se ga odkrižajo. Za belimi, mlečnimi okni je slišal pogovor in smeh. Majhno okence se je odprlo. Jožeta so pogledale zbegane oči.

„Kaj pa hočete? Zdaj niso uradne ure.“ Ni se še prav znašel in že se je okence priprlo. Obstal je. Obstal je samo iz neke nerazumljive zadrege. Stal je pred okencem z napol odprtimi usti in topim pogledom. Mogoče so se mu misli prepočasi utrinjale.

Ko je uradnica sprevidela, da se ne gane, je še enkrat odprla lino.

„Poglejte si v čakalnici, kdaj so uradne ure!“ To pot ni zaprla okenca. Mogoče je mislila, da je najbolje, če se ga čimprej reši. Glas se ji je zmeščal, kot bi govorila z otrokom. „Po kaj ste prišli? Bi radi potrdilo za polovično voznino?“

„Ne! Ne! Tu hočem ostati!“ Govoril je s strastjo. „Samo dela sem prišel iskat.“

„Ne vem, kako bo. Kaj pa ste?“

Seveda je od tega mnogo odvisno, toda saj so ljudje še vedno obuti. Čevljarjem ne bo nikoli zmanjkalo dela.

„Čevljar.“

„Ničesar takega nimam.“

V kaznilnici ni nikoli zmanjkalo čevljarjem dela. Vsako leto so ga imeli več. Po čevljih so kaznjenci prepoznavali ritem zunanjega življenja. Jože je slišal od mlajših, da preplavljajo trgovine tovarniški čevlji. Vendar so vedno poudarjali, da ne zmanjka dobrim čevljarjem nikoli dela.

„Morda dobim drugje,“ je našel v besedi ravnotežje.

„Pridite večkrat pogledat!“

Jože je odšel. Vsak dan naj pride pogledat. Dobro ve, kaj se to pravi. Vsako jutro bo hodil zastoj na Borzo in si brusil brez potrebe podplate.

Ustavil se je pred znano trgovino. Že pred zaporom je delal pri tem gospodarju. Ogledal si je izložbo. Čevlji se niso dosti spremenili. Konec koncev se kroj pri čevljih ne more toliko spreminjati kakor pri oblekah. Čevlji se mora kljub modnim muhavostim tesno oprijemati noge. Prej je veljal za enega najboljših čevljarjev. V kaznilnici ni zanemarjal svojih moči. Še druge je učil.

Vstopil je.

Gospodar ga ni prepoznal.

„Čevljar sem. Če bi me vzeli!“

„Nikogar ne potrebujem. Še odpustil jih bom.“ Čez čas se je premislil. „Kje ste delali zadnji čas? Imate spričevala?“

Seveda, Jože je imel spričevalo. V kaznilnici so mu rekli, da ga lahko povsod priporoče.

„Pred desetimi leti sem delal pri vas. Potem v kaznilnici. Zaprt sem bil.“ Pogled se mu je pobesil.

„Tudi spričevalo imam.“ Segel je v žep.

Gospodar mu je ustavil gib. „Ni treba. Ne bom vas potreboval.“

„Toda zakaj ne?“ je vprašal Jože. „Eden vaših najboljših delavcev sem bil. V kaznilnici tudi nisem držal križem rok. Sprejmite me na poizkušnjo!“

Gospodarjev obraz se je vznejevoljil.

„Ne potrebujem vas. Kar na veliko se mi ponujajo.“ Ko pa je zapazil, da hoče Jože ugovarjati, se je razvnel.

„Kje je zapisano, da moram prav vas vzeti! Še poštenih je preveč! Glejte, da se izgubite!“

Topla, mehka roka z bleščečim nakitom se je stegnila proti vratom.

Zunaj se je Jože ovedel. Ne mara ga, ker je kaznjenec.

Hodil je zbito, utrujeno, starčevsko hojo. Kaj naj zdaj počne s svojo močjo, s svojimi mišicami? Ne preostane drugega, kot sesti na sončno pobočje, da se nagleda in naužije svoje moči, ki kljub desetim letom ni sprhnela.

Proti večeru se je Jože namenil k hčeri, k Treziki. Lepa misel se mu je utrnila ob spominu nanjo. Otrok je bila, ko jo je zapustil. Zdaj je že odrastla. Sama si reže kruh.

Na vzhodu je pokrajina tonila v tenek mrak, zapad pa je še gorel. Na robu neba so se zvrstili oblaki. Ogromna žareča krogla je plamenela skozi njega... Pusta, v pozni pomladi zaostala pokrajina se je razživila. Preden je vstopil, se je še enkrat ozrl na zapad. Na nebu je bil razpet križ cerkve v Studencih. Še dalje za cerkvijo je občutil Lujizikin dom. Videl jo

je, kako deli svojo ljubezen z drugim. Zanj je umrla. Obiskovala ga je poredko in še takrat samo zato, da bi v miru umrl.

Skozi gostilniška vrata je udarjal šum. Po treh stopnicah je stopil v temno, zatoхло sobo.

Takoj bi lahko zaklical: „Trezika! Trezika! Tvoj oče te je obiskal.“ Misel je bila lepa. Vendar bi bila preveč presenečena. Preveč bučno bi bilo njuno srečanje.

V sobi je bilo polno ljudi. Mrak je zavijal obraze, da so se prepoznali le bolj po glasu. Nihče ni opazil njegovega prihoda. Vsi so hiteli s svojimi pomenki. Lovili so minute, da bi jim ne ušle. Usedel se je k zidu. Niso ga vprašali, po kaj je prišel. Vrvež je prepil posameznika. Čez čas bodo prižgali luč. Trezika, njegov otrok bo prišla k njemu, da mu postreže.

Žarka svetloba je preplavila gosti mrak, dim in glasove. Jože se je je vzveselil. Tako bo prej spoznal Treziko. Živo je gledal. Preko moških obrazov je drsel pogled kar mimogrede, pri ženskih se je ustavljal; iskal je v poteze, iskal v oči. Komaj sedem let je imela takrat, zdaj jih ima že sedemnajst! Kje je vendar ta otrok!

Za pultom je stal zamaščen možak, polnega telesa in zabuhlih lic. Zagledal je Jožeta in poklical: „Trezika!“

In potem še enkrat, razločno in gospodovalno. S tujim naglasom, ne tako domače kakor je njemu zvenelo.

V kotu se je zganilo mlado dekle. Jože še ni natančno videl njene postave. Mož zrelih let jo je hotel sunkoma obdržati. Poljubljal jo je s pijanimi ustnicami na goli vrat in še dalje do prsi. Bluza je bila malce odpeta, da je dražil razporek med prsnima jabolkoma. Vstala je, z nervozno kret-njo zapela bluzo, si poravnala lase in odšla k pultu.

Jože je sledil z nestrpnostjo njenim kretnjam.

„Torej prodaja se! Sedemnajstletni otrok!“

Spodnja ustnica se je od bolečine skrivila, pobesila se mu je proti bradi. Usta mu je preplaval okus, ki ga imajo pijanci, ko se na jutro prebude z odprtimi usti. Vlažna koprena mu je legla na oči.

Ko je stopila po sobi, je občutil vso vznemirjenost njenih mladih let. Globoko, sunkovito je dihal. V licih ji je plala kri. Ko se je pa odpravila k novemu gostu, je že utajila svoj nemir. Edino nosnice so bile za malenkost preveč razprte.

Nerodno mu je bilo ta trenutek. Ne bo ji mogel razodeti svoje vrnitve. Prečitno je bilo, da je vsa prevzeta od mlade strasti. Začutil je, da bi morala biti nekje čisto sama. Ni vedel točno kje, samo nekje daleč od tega oskrunjenega kraja. Potem bi ji šele lahko povedal vse s tistim prizvokom, ki bi bil potreben.

Gostje so lovili njene roke, dražili so jo z besedo. Nosnice so se ji umirile. Le s težavo se je prerila do njega. Zdaj mu je šele pogledala v obraz.

Neko tiho presenečenje je zazevalo v njenih širokih, temnih očeh. Bilo je, kot da je vstal iz smrti spomina. Vendar samo za hip. Potem se je uravnovesila.

„Česa želite?“ Njen glas je bil nenavadno tih, spokojen, skoraj boječ. Vedel je, da ga bo vprašala kot svojega gosta. Tudi on ne more drugače.

„Četrta vina.“ Samo njegove oči so se ovlažile. Mar bi ji zdaj povedal, da bi šel rajši pit uro hoda daleč, kot pa k njej? Mar naj ji pove, da je prišel ponjo, ko njena duša še ni spokojna? Oče po otroka! Zato, da bi začela skupno življenje. Rad bi videl, da bi občutila utrip njegovega srca, da bi dobila vero vanj, kot je imel on vanjo. Vendar je bil kraj preveč hrupen. Preveč oskrunjene ljubezni je že doživela, to je sedaj jasno občutil.

Trezika je postavila četrta vina na mizo. Samo bežno ga je še pogledala. Jože je bolščal v črvivo mizo pred seboj, v tope in pijane ljudi in v svojo Treziko.

Tonček je bil še otrok. Še v šolo je hodil. Lahko bi mu nosil igrače ali pa maslen kruh, če bi ga imel. Da bi se pa z njim pogovoril, ni bilo misliti. Trezika bi mu lahko pomagala. Tako je mislil prej. Zdaj pa je občutil, da je tudi Trezika šla svojo pot, kakor je šla že pred njo njena mati. S priprtimi očmi je gledal v modri dim cigaret. V prsih ga je stiskala bolečina. Občutil je, da je to mlado življenje močnejše kot njegova volja. Morda bi zadostovalo, ko bi prišel domov vsaj dve leti prej. Z grozo je občutil, da je prišel prepozno. Milost so mu izkazali. Podarili so mu dve leti. Njegovo življenje pa je bilo že spočetka zavoženo, s podarjenimi leti ali pa brez njih.

Strmel je predse in opazoval Treziko. Zdravje je kipelo iz njenih dorajčajočih polnih oblik. Prsi so ji dvigale tanko, svileni bluzo. Oči so ji žarele. Spodnja ustnica je bila malo bolj napeta in je dražila. Vsa mlada rast je vabila. Jože je takoj spoznal, da so ugriznili vanjo.

Jože je pil.

Nato ni več vzdržal. Ljudje so še vedno prihajali. Le redko kateri so odšli. Ne zdrži do polnoči, da se soba izprazni. Za Trezikinim telesom še vedno grabijo strastne roke, še vedno se ji ponujajo mokra usta.

„Plačam!“ je zaklical k pultu. Debeli Dalmatinec se mu je hotel približati.

„Ne. Natarica naj pride!“

Trezika je prišla očitno nejevoljna.

Jože se je odločil. Nežno jo je prijel za roko in ji rekel tiho, z glasom, ki je veljal samo njej: „Trezika! Posedi se malo k meni.“

Začudeno ga je pogledala. Na novo se je odprlo v njenih očeh strmenje.

„Kako, da me tikate?“

Sedla je na stol kraj njega.

„Tvoj oče sem. Rad bi se pogovoril.“

Še bolj so se ji odprle oči. Zastrmele so se v njegove. Takoj nato so se ji hudomušno zasmejale.

„Bežite! Bežite! Ta je pa bosa! Moj oče je zaprt. Bog ve, kdaj bo prišel.“

Zbodlo ga je. Toliko bi že lahko vedela o svojem očetu, da bi moral priti ravno čez dve leti domov.

„Ne verjameš in vendar je resnica. Pomiloščen sem bil. Zdaj sem na svobodi,“ se je skoraj razveselil svojih lastnih besed.

Pogledala ga je še bolj prodirno in prepoznala.

„Si bil pri materi?“ se je preplašila.

„Sem. Pri njej ne morem ostati.“

„Tudi jaz ne hodim več k njej. Našla sem si kruh in sem zadovoljna.“

„Mislim sem, da bi pustila to službo, da bi našla kaj bolj poštenega ali pa bi ostala kar pri meni in bi obema gospodinjala.“ Za Jožeta je bilo vabilo zapeljivo, za Treziko ne.

„Čisto sam sem,“ je pridejal vase pogreznjen.

„Nima smisla, da bi hodila s teboj. Zadovoljna sem. Delo imam. Kruh ni ravno slab. Radi me imajo.“

„Trezika! Tako življenje vendar ni zate!“ Z zadnjimi močmi se je uprl.

„Prepozno si prišel.“

„Torej nočeš z menoj?“

„Ti si star, jas sem mlada. Si boš že našel dela. Tudi druge ženske boš našel in boš pozabil na nas.“

Spoznal je, da je prišel sebi kopat grob, ko je mislil, da bo pričel z novim življenjem. Za Lujziko kakor za Treziko je bil samo moški, ki sta ga pred davnim časom srečali in sta imeli dolge, prijetne pomenke z njim. Danes je že ta spomin močno zabrisan in siv. Zmotil se je. Mislim je, da bo svet z njim vred obstal, pa ni. Zunaj je teklo življenje v široki reki. Nobeni jezovi bi ga ne mogli zaustaviti. Samo v kaznilnici se je tenki curek ustavil. In ta se ni nikoli združil s široko reko. V njegovem kлокotanju so se dušili.

„Morda nimaš kam leči?“ ga je mehko vprašala Trezika.

„Mogoče se še oglasim.“

Stopil je v jasno noč. Zvezde so migljale daleč, nedosežno daleč. Kljub zvezdnati noči je bila povsod gosta tema, da bi jo lahko rezal. Zmrzilo ga je. Pospešil je korak, da bi se ugreel.

Odšel je na drugi kraj mesta.

Vstopil je v gostilno, si naročil liter vina in ga v dušku izpil.

Ni vedel, koliko časa je dremal. Ko se je zbudil, je občutil težko glavo. Veke so mu nabrekle. Silile so mu na oči. Sobo je preprezal siv dim. Malo gostov se je mudilo ta čas v gostilni. Topo, brez posebne misli je gledal po nizkem prostoru.

Njegove pijane oči so srečale jasen ženski pogled. Sprva je videl samo velike, plave oči. Toliko, da je občutil, da ga gleda ženska. Ustavil je pogled. Hotel se je prepričati, če velja res njemu, če se nista morda samo slučajno srečala z očmi. Ona ni odmaknila pogleda. Še dalje so ostale njene oči široko odprte. Kmalu je napolnil vso mrtvo sivino prostora njen svetli pogled. Jožetu se je zdelo, da postajajo njene oči čedalje večje. Kolobarji so se vrtinčili vedno hitreje in se naposled zlili z njegovimi očmi.

Dolgo sta strmela drug v drugega. Dva osamela človeka. Kot bi se utrudila, sta hipoma umaknila vsak svoj pogled. Jože je srebnil iz kozarca. Spet se je ozrl vanjo. Ni ga več gledala. Lahko jo je mirno opazoval. Ni bila več mladih let. Sedela je v oguljenem plašču. Izpod plašča je gledala kričeča obleka. Obraz ji je bil že močno zguban, mrtev in vendar se mu je zdelo, kot da sta se z očmi pogovorila.

Podrsal se je po klopi ob mizi. Ni se umaknila. Tudi začudila se ni. „Gledala sem vas,“ je segla z besedo v razgovor. Nasmehnila se je. Jože je občutil lepo oblikovane ustnice in belino njenih zdravih zob. „Nekaj vas je moralo hudo potlačiti. Ko sem prišla, ste jokali. Potem ste zaspali.“

Jože se je vsega domislil. Nikogar ni imel. Na vsem širnem svetu nikogar. Pred njim pa sedi žena, ki ga še nikoli ni videla. Gleda ga mehko kot balzam in okroglo kot golobje oko.

„Kako, da si sama tu?“ Tikal jo je. Njun dolgi pogled ju je zbližal bolj, kot da bi zmolila deset rožnih vencev.

„Sama sem. Na južino sem prišla. Zdaj grem spat.“

„Kako ti je ime?“

„Malika. In tebi?“

„Jože.“

„Kaj pa si? Jaz sem postrežnica.“

Prijeten mu je bil ta razgovor. Zdelo se mu je, da hladi lahek, droben dežek njegovo razbolelo rano.

„Kaj sem? Težko ti to povem. Kaj sem bil do danes, lahko povem in kaj bi bil rad jutri. Iz kaznilnice sem prišel. Čevljar sem.“

Malika je sprejela to vest prav tako, kot bi na to možnost računala. Takoj se je znašla...

„Nimaš kje prespati?“

„Brez doma sem, brez človeka.“

„Pojdi! Greva.“

Plačala sta vsak svoj zapitek in odšla z roko v roki.

Drugo jutro se je Jože prebudil precej pozno. V ustih je imel zoprni okus. Malika je že pripravljala toplo, dišečo kavo. Ko da sta že od nekdaj skupaj! Spomnil se je, da je bila pripravljena, nadomestiti mu Lujziko. Kakor bi rad, je vendar občutil, da je nemogoče. Vse preživo je občutil

rano, ki mu jo je Malika v tej noči še bolj razklala. Ta noč je bila samo pozaba. Malika ne more kar na Lujzikino mesto kakor se vrsti vlak za vlakom na kolodvoru. Samo toliko je bilo, da je začutil po tolikem času žensko telo kraj sebe, da ga je mogoče še zadnjikrat razjedala dolgo zatajevana strast. Iskreno hvaležen je bil Maliki za njeno besedo, za njeno pomoč. Vendar je sprevidel, da mu je daleč. Malika se je odpravila na delo. Povedala mu je, kam naj skrije ključ, če pojde v mesto.

Ostal je sam v majhni sobi. V tuji sobi.

„Česa še sploh pričakujem?“ To trpko vprašanje si je zastavil, kakor si ga zastavlja vsak samo takrat, kadar se mu začno rušiti tla, na katerih stoji. „Česa še pričakujem od toliko opevane, tako strastno občutene svobode? Česa?“

Široka svoboda se je na veliko raztegnila, da so se vsi njeni bogati darovi razgubili v daljavo. Eno edino strast mu je ta svoboda ponudila. Strast postarne ženske, ki se boji sama umreti. Vse drugo se je odmaknilo daleč od njega. V enem samem dnevu se je v diru sprostito vse bogastvo, ob katerem se je prej napajal. Sunkoma se je dvignil. Na mizi je pustil bankovec. Odločil se je, da se ne bo več vrnil. Ključ je položil pod podnožnik in hitro odšel.

Zunaj se je smejal še lepši dan, kot je bil včerajšnji. Jože pa je odšel s trudnim korakom po široki, svobodni cesti.

Pesnikovo srce

Igo Gruden

Skozi srcé so mi šle vse tegobe svetá,
narodov vseh bolečine sprejelo je vase,
sredi samot in viharjev je težke te čase
vedno iskalo v človeku le pot do srcá.

Ko po pretresih gorjá je medlelo turobno,
želel sem mu, da bi v prsih mi nehalo bítí;
a še takrát je hotelo vse znova vzljubiti,
ne potopiti v brezupu v samoto se grobno.

Verno ljubilo je svet od človeka do bilke,
bilo enako bogato v radósti in tugi,
zemska so bitja bilá sotrpeči mu drugi,
zvezde na nebu v onstranstvu prižgane svetilke.

Kdor mu prislubnil je kakor zvonjenju zvoná
daleč za griči popotnik brez doma na cesti,
sklonil je glavo, pozabil na lastne bolesi:
skozi srcé so mu šle vse tegobe svetá.